

Blekkflekker som metode

Kim Larsen
psykologspesialist

Hva er fakta og fiksjon av det som i årenes løp er blitt sagt om Hermann Rorschach og hans berømte test?

DAMION SEARLS, *The inkblots. Hermann Rorschach, his iconic test, and the power of seeing*. Crown, 2017. 416 sider

RORSCHACH-TESTEN er en av de mest anvendte psykologiske testene gjennom historien, og også den som ligger til grunn for populære forestillinger om psykologisk testing. «Blekkflekktesten» gikk først inn i dagligspråket som et eksempel på et objektivt hjelpemiddel for psykologens «røntgenblikk» for å avdekke pasientens «egentlige» personlighet. I vår postmodernistiske epoke derimot er den blitt til en metafor på subjektivitet; vi konstruerer vår egen mening, alle oppfatter ting forskjellig, og det finnes ingen fasit. Det er denne betydningen som menes når nåtidige kulturjournalister sammenligner et kunstnerisk uttrykk med en Rorschach-test. Går en til politikens verden, har både Hilary Clinton og Barack Obama omtalt seg selv som Rorschach-tester. Hilary Clinton uttalte i 1993 at «I am a Rorschach», og Barack Obama sa i 2008 «I am like a Rorschach test. Even if people find me disappointing ultimately, they might gain something.»

Det faktum at også psykologer har så forskjellige meninger om den, har bevirket at Rorschach-testen i seg selv er blitt en Rorschach-test; det er vel få eller ingen temaer som har polarisert

fagdebatter mer. Vi finner vurderinger helt fra at testen er verdiløs, eller faktisk verre; at den gjør mer skade enn gagn, til at den er et essensielt hjelpemiddel i klinisk praksis. Hva er så fakta og fiksjon av det som er blitt hevdet om Hermann Rorschach og hans berømte test i årenes løp? Det er dette Damion Searls setter seg fore å besvare i det han kaller sin «doble biografi» om både Hermann Rorschach og testen hans.

Ikke dømmende

Historien er både dramatisk og tragisk: Hermann Rorschach (1884–1922) dør av peritonitt, som følge av en sprukken blindtarm kun ni måneder etter at han publiserte testen i boken *Psykodiagnostik* (1921). Rorschach kom fra en familie av kunstnere og var tidlig intenst opptatt av kunst og forskjellige måter å oppfatte den på. I valg av livsgjerning blir han trukket mellom humaniora og naturvitenskap, og velger å bli psykiater.

Under studietiden i Zürich blir han påvirket av fagmiljøet på Burgholzli-sykehuset. Her arbeider noen av tidens mest toneangivende psykiatere, både Eugen Bleuler (mest kjent for å ha introdusert begrepet schizofreni) og Carl Gustav Jung, som på denne tiden utviklet sin ord-assosiasjonstest. Rorschachs tidlige publikasjoner omhandler imidlertid analysen av ytterliggående religiøse sekter, og under hvilke betingelser esoteriske verdensoppfatninger kan få fotfeste i bestemte områder. Som ferdig psykiater virker Rorschach mest på forskjellige psykiatriske institusjoner i mindre byer i Sveits, Münsterlingen, Waldau og Herisau, der han døde.

Han blir mer og mer interessert i blekkflekkene som klinisk undersøkelsesmetode. De var i utgangspunktet ikke ment som en test, men mer som det Rorschach kalte et eksperiment, og som Searls beskriver som «a nonjudgemental and open-ended investigation into people's way of seeing» (side 115). Rorschach var opptatt av å forene forskjellige måter å oppfatte verden på, og han skriver i et ungdomsbrev til Leo Tolstoj følgende: «The ability to see and shape the world, like the Mediterranean peoples; to think the world like the Germans; to feel the world like the Slavs – will these powers ever be brought together?» (side 137). Searls mener at nettopp denne ungdommelige ambisjonen blir oppfylt av det spekteret Rorschach-testen ivaretar: «Movement responses were how we infuse life into the inkblots (seeing in the what we put in); Form responses were how we think the inkblots (process them intellectually); Color responses were how we feel the inkblots (react to them emotionally). Rorschach had found a way to bring these powers together, in ten cards» (side 137).

Lek og inspirasjon

Det å se på blekkflekker som et middel til å lokke frem kreativitet og subjektivitet, har også en forhistorie. En kjent barnelek på Rorschachs tid var «Kleksographie», det å lage tilfeldige blekkfigurer ved å søle blekk på et ark og undre seg over de fremkomne figurer, eller å skrive navnet sitt på et ark, brette det, og «see what the soul says.» Leonardo da Vinci (1452–1519) beskriver i *A Treatise on Painting* hvordan han sølte maling på veggen og så på de mønstrene som fremkom, for å få inspirasjon. Både Justinius Kerner (1782–1862) og Alfred Binet (1859–1911) hadde eksperimentert med tolkningen av blekkflekker. I tråd med den samtidige faglige Zeitgeist var det Rorschachs eksplisitte intensjon at testen skulle forene elementer fra ordassosiasjonstestene (Jung), fri assosiasjon (Freud) og hypnose.

Publikasjonshistorien til *Psykodiagnostik* er fascinerende lesning. Det å få til en tilfredsstillende gjengivelse av blekkfigurene viser seg ikke uventet å være et mareritt, finansieringen var vanskelig,

og som om ikke dette var nok går trykkeriet tom for typer til bokstaven stor F under trykkingen. Rorschachs bok hadde uheldig nok en betydelig forekomst av store F-er: «Form» forkortes F og «farge» er på tysk Farbe, forkortet Fb. Man måtte løse dette logistikkproblemet med å trykke den første delen av boken sist for å frigjøre typene man trengte for å trykke resten. Boken kom endelig ut i juni 1921. Mye tyder på at Rorschach selv var i full gang med å videreutvikle sin tenkning om testen etter at han var ferdig med manuskriptet til *Psykodagnostik*.

Dogmatiske feider

Searls skriver om hvordan Rorschach-testen har blitt betraktet i skiftende idehistoriske epoker, og hvordan den har dannet affiniteter med forskjellige aspekter av den kulturelle og faglige konteksten. Han fokuserer særlig på USA, der testen fikk størst utbredelse, og der de ulike tolkningssystemene ble utviklet. Det oppstår ikke så uventet ganske raskt et motsetningsforhold mellom Samuel Becks og Bruno Klopfers tolkningssystemer, og Searls skildrer de dogmatiske feidene som utvikler seg knyttet til ulike tolkningsmessige skoleretninger. Etterhvert løses situasjonen på en måte ved at tolkningssystemet til John Exner blir rådende. Dette hadde et hegemoni i lang tid, helt til R-PAS, som prøver å forbedre Exner kom ut i 2011. Searls beskriver situasjonen i dag slik: «The Rorschach had become, after Freud, a symbol of what people didn't like about psychotherapy: too much improvable inference, too much room for bias, not enough hard science» (side 286).

Forfatteren beskriver hvordan Rorschach-testen ble brukt i forskjellige sammenhenger, for eksempel i rettsaker i USA, noen ganger med tragiske resultater ved at konklusjonene som ble trukket fra den kunne påvirke dommen på en utilbørlig måte. Vi får også den fascinerende historien om hvordan nazistene som var tiltalt i Nürnberg-prosessen ble Rorschach-testet. Det mangler ikke på frapperende anekdoter i denne sammenheng: En av de to Rorschach-testerne begår selvmord ved å svelge en cyanidkapsel foran kone og barn nyttårsdagen i 1958 (samme selvmordsmetode som Herman Göring). Det ble i ettertid spekulert i at nettopp denne cyanidkapselen var en «souvenir» fra Nürnbergprosessene, og at det kanskje også var denne Rorschach-testeren, Douglas Kelley, som smuglet inn cyanidkapselen Göring brukte til sitt selvmord. Rorschach-testens sammenheng med moderne kunst gjennomgås også, særlig med Jackson Pollock og Andy Warhol.

Searls gir en svært grundig fremstilling, der en imponerende detaljrikdom og en meningsgivende kontekstualisering forenes med en medrivende fremstillingsform. Nå som Freuds biografi og psykoanalysens historie så til de grader er beskrevet fra nærmest alle kanter og vinkler, er det nettopp med biografier om mindre beskrevne skikkelser, eller gjennom det å zoome inn på et mer avgrenset tema eller en spesifikk metode og behandle den i alle dens fasetter at en kan tilføre litteraturen noe nytt. Det er nettopp det som skjer her. Searls lykkes mesterlig med sin «doble biografi» over Hermann Rorschach og den innflytelsesrike testen hans.